

BİR HÜKÜMET DIŞI KURULUŞ MODELİ OLARAK ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ VE İNSAN HAKLARININ GELİŐİMİNE KATKISI

*Yrd.Doç.Dr. Erdal ABDULHAKİMOĐULLARI**

*Arő.Gör. Umut KEDİKLİ***

ÖZET

Ekonomik, siyasal ve sosyal alanda son dönemde, devlet dışı aktörlerin sayısında ve gücünde ortaya çıkan artış, bu yapıların inceleme konusu yapılması gereğini de beraberinde getirmektedir. Faaliyet alanları ve örgütlenmeleri çok çeşitlilik gösteren bu aktörlerin bir halkasını da Hükümet Dışı Kuruluşlar (HDK) oluşturmaktadır. Devletlerin demokratikleŐmeye ve hukukun üstünlüğüne olan inancının pekiŐtirilmesinde bu alanda faaliyetlerde bulunan HDK'ların önemi yadsınamayacağından, insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde herhangi bir devlete bağlı olmadan hareket edebilen HDK'lar önemli rol oynarlar. Uluslararası alanda insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için çaba gösteren önemli HDK'lardan birisi de hiç kuŐkusuz merkezi Londra'da bulunan Uluslararası Af Örgütü'dür. UAÖ'nün yapısının ve faaliyetlerinin daha iyi anlaşılabilmesi, HDK'ların genel yapısının ve işlevlerinin incelenmesine bağlıdır. Bu makalede de öncelikle HDK'ların genel özellikleri ve diğer örgütlenmelerle benzerlik ve farklılıkları irdelendikten sonra insan haklarına saygının evrensel ölçekte yaygınlaŐması amacıyla ulusal ve uluslararası düzeyde etkinlikler düzenleyen ve bu yönüyle de faaliyetleri ulusal sınırları aşan bir nitelik kazanan bir hükümet dışı sivil toplum örgütü olan Uluslararası Af Örgütü incelenmiŐtir.

Anahtar Kelimeler: Hükümet Dışı Kuruluş, Sivil Toplum Kuruluşu, İnsan Hakları, Uluslararası Af Örgütü, Küresel Yönetişim.

1.Giriş

KüreselleŐme, çeşitli alanlarda dünyayı etkileyen ve uluslararası yapıyı önemli ölçüde deđiŐtiren bir süreç olarak karŐımıza çıkmaktadır. Bu süreçte

* Zonguldak Karaelmas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi.

** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İliŐikiler Bölümü.

birçok siyasal, iktisadi ve sosyal etkinlik, ulusal sınırları aşmakta ve devlet ve toplumlar arasındaki etkileşimi arttırmaktadır. Bu etkileşimde önemli payı olan aktörlerden biri de ulusal sınırları aşan Hükümet Dışı Kuruluşlar (HDK)'dir. 1980 sonrası dönemde özellikle uluslararası alanda faaliyet gösteren HDK'nın sayısı ve etkinlik alanı genişlemiş ve küresel ölçekte çok değişik alanlarda etkilerini hissettirmeye başlamışlardır. Bu kuruluşlar, ulus-devletler ve onların temsil edildiği hükümetler arası örgütlerin karar alma süreçlerini etkileyebilmekte ve belli konularda uluslararası alanda alınan kararları şekillendirebilmektedir. İnsan hakları alanında çalışmalarda bulunan Hükümet Dışı Kuruluşlar'ın varlığı XX. yüzyılın başlarına kadar götürülebilir. II. Dünya Savaşı'ndan önce modern ulus devletinin bir iç sorunu olarak kendi egemenlik alanı içinde değerlendirilen insan hakları meseleleri de savaşın siviller üzerinde yarattığı yıkım sonucunda uluslararası düzenlemelere konu olmaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra insan haklarını korumaya ve geliştirmeye dönük düzenlemelerin devletlerin gündeminde yer almaya başlamasıyla da bu alanda faaliyet gösteren uluslararası Hükümet Dışı Kuruluşlar'ın insan hakları alanında yapılan antlaşmaların hazırlık süreçlerinde kendilerini göstermeye başladıkları görülmüştür.¹ Bu kuruluşların Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte etkinlik sahasının genişlediği ve hareket serbestilerinin arttığı gözlemlenmiştir.

Genel olarak Uluslararası HDK'nın son dönemde hem ulusal düzeyde hem de küresel yönetiminde artan önemi, bu örgütlerin ne ifade ettiğinin ve ne çeşit özellikler taşıdığına araştırılmasına neden olmuştur. Faaliyet türleri açısından çok çeşitlilik gösterdiğinden konumuz açısından sadece insan hakları alanında çalışmalar yürüten bir uluslararası HDK inceleme konusu yapılmıştır. Bu çalışmayla öncelikle Hükümet Dışı Kuruluş kavramına açıklık getirilmeye çalışılarak bu kapsamda uluslararası alanda insan haklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla bir HDK modeli olarak dünya ölçeğinde gönüllülük temeli üzerinde faaliyet gösteren Uluslararası Af Örgütü (UAÖ) incelenecektir. Bununla birlikte çalışmanın ilk kısmında HDK'lar ile ilgili ortaya konmaya çalışılan bir takım özelliklere ve HDK'ların genel karakteristiğine ilişkin saptamaların UAÖ içinde geçerli olduğu söylenebilir.

2. Hükümet Dışı Kuruluş Kavramı

Üzerinde anlaşmaya varılmış genel bir Hükümet Dışı Kuruluş tanımı bulunmamaktadır. Hükümet Dışı Kuruluşlar, yürüttükleri faaliyetlere, büyük-

¹ Cenan Çakmak, "The Role of Non-Governmental Organizations (NGOs) in The Norm Creation Process in The Field of Human Rights," *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Vol. 3, No.1, Spring 2004, p.101-102.

lüklerine, kaynak sağlama durumlarına, coğrafi dağılımlarına, üyelik yapılarına, çıkar alanlarına, kurumsallaşma derecelerine ve felsefi yönelimlerine göre çok farklı biçimlerde ifade edilebilmektedirler.² Hükümet Dışı Kuruluşlar, sivil toplumla iç içe geçmiş yapılar olduğundan batıda sivil toplum çoğu kez bu kuruluşlarla birlikte düşünülmektedir. Sivil toplumun bir parçası olan bu kuruluşlar, bireyleri ortak bir amaç için bir araya getiren çevre ve insan hakları örgütleri, tüketicici dernekleri ve yardım kuruluşları gibi yapılanmalardır.³ İngilizcede 'Non-Governmental Organization' (NGO) olarak ifade edilen ve 'Hükümet Dışı Kuruluş' olarak Türkçeleştirilebilecek olan kavramla birlikte benzer anlamlarda sivil toplum kuruluşları, gayr-i resmi kuruluşlar, devlet dışı kuruluşlar, üçüncü sektör, gönüllü kuruluşlar, demokratik kitle örgütleri, kar amacı olmayan kuruluşlar, yurttaş örgütleri, özel gönüllü kuruluşlar, yönetim dışı kuruluşlar gibi kavramlarında kullanıldığı görülmektedir. Bunların içinde Türkiye'de bu kuruluşları ifade etmek için kullanılan en yaygın kavram 'Sivil Toplum Kuruluşları' (STK) kavramıdır.⁴ Bu çalışmada ise, başta Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşması'nda da kullanıldığı şekliyle kavramın orijinaline sadık kalınarak NGO ifadesi yerine kullanılabilir olacak şekilde Hükümet Dışı Kuruluş (HDK) kavramına yer verilecektir.⁵

Hükümet Dışı Kuruluşlar'ın genel bir tanımını yapmak gerekirse; kar amacı gütmeyen, devletle organik bir bağı olmayan, tek bir ulustan olma zorunluluğu bulunmayan, şiddeti benimsemeyen, mali yönden devlete bağımlı olmayan kuruluşlar olarak tanımlanabilir.⁶ Bu tanım çerçevesine, üyeleri ve destekçileri birden fazla devlette olan ve politik faaliyetleri ulusal sınırları aşan bir nitelik arz eden Uluslararası HDK'lar da girmektedir. Bu kuruluşlar, kişisel ya da kurumsal bir çıkar etrafında da hareket etmemekte

2 Dianne Otto, Nongovernmental Organizations in the United Nations System: The Emerging Role of International Civil Society, Human Rights Quarterly, Vol. 18, 1996, p. 110.

3 <http://deltur.ccc.eu.int/sivil.rtf>, 28.12.2001.

4 İbrahim Yıldırım, **Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim**, Ankara, Seçkin Kitabevi, 2004, s. 53.

5 BM Antlaşması'nın 71. maddesi: "Ekonomik ve Sosyal Konsey, kendi yetkisine giren sorunlarla uğraşan *hükümet dışı kuruluşlara* danışmak için uygun düzenlemeler yapabilir. Böyle düzenlemeler, uluslararası örgütlerde ve gerektiğinde Birleşmiş Milletler'in ilgili üyesine danışıldıktan sonra ulusal örgütlerle de yapılabilir." demek suretiyle İngilizce metinde yer alan "*non-governmental organizations*" ifadesi bu şekilde Türkçeleştirilmiştir. Bakınız: BM, **Birleşmiş Milletler Antlaşması**, Ankara, BM Enformasyon Merkezi, 1997, s. 35.

6 Kemal Başlar, **Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2005, s. 24.

ve kurulmalarına neden olan amaçlar bağlamında uluslararası hukuk içinde meşrulaşmaktadırlar. Örneğin çalışmanın da konusunu oluşturan Uluslararası Af Örgütü, 1948 tarihli BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve insan haklarıyla ilgili olan diğer uluslararası ve bölgesel antlaşmalar da belirtilen standartlara hükümetlerin uyum göstermelerini izlemek yönünde hareket ettiğinden, meşruluğunu da bu antlaşmalar ve gerçekleştirmeyi amaçladığı hedeflerden almaktadır.⁷ Bir kuruluşun, devletle organik ve/veya mali bir bağının olmaması da, o kuruluşun HDK olarak kabul edilmesinde gereken önemli kriterlerden birisidir. Devletle bir bağın olmamasından kasıt, kuruluşun içerisinde devlet temsilcilerinin yer alması ve devlet güdümünde ve paralelinde hareket etmemesi anlamına gelmektedir.⁸

BM Kamuoyu Bilgilendirme Departmanı'nın 2003 yılında yayımladığı HDK Rehber Kitapçığı'nda da bu kuruluşlar şu şekilde tanımlanmıştır; "HDK, kar amacı olmayan, gönüllü kişilerin oluşturduğu ve yerel, ulusal ya da uluslararası düzeyde örgütlenen organizasyonlardır." BM, HDK'da yer alan kişilerin ortak bir çıkar doğrultusunda hareket ederek çeşitli hizmet konularında, gelişme alanlarında ve insani görevlerde hükümetlerle vatandaşları karşı karşıya getirdiğini ve bu kuruluşların, toplumsal düzeyde siyasal katılımı teşvik etme ve hükümet politikalarını takip etme görevini üstlendiğini düşünmektedir.⁹ Ayrıca BM'nin bir organı olan Ekonomik ve Sosyal Konsey'inde 1968 tarihinde aldığı 1296 sayılı kararda bir kuruluşun uluslararası HDK olarak kabul edilebilmesi için kuruluşun bir hükümetler arası antlaşmayla kurulmamış olması ve kuruluş amaçlarının BM antlaşmasında yer alan ilkelerle de uyumlu olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu karara göre, çalıştığı alanla ilgili olarak bir uluslararası HDK'nın, geniş bir temsile ve dünyanın değişik bölgelerinde yer alan farklı ülkelerde örgütlenmiş bir yapılanmaya sahip olması gerekmektedir.¹⁰ BM örgütü dışında Avrupa Konseyi'nin Uluslararası HDK'nın Hukuksal Kişiliğinin Tanınması Sözleşmesi'nin de belirlediği kriterler, HDK'nın tanımının yapılmasına yardımcı olacak niteliktedir. Bu sözleşmenin 1. maddesine göre sözleşme hükümleri; a) faaliyetlerinin uluslararası faydasının olması, b) kar amacı gütmemesi, c) taraf devletlerden birisinin iç hukukuna tabi bir belge ile kurulmuş olması, d) en azından iki devlette etkisi olan faaliyetler yürütmesi, e) taraf devletlerden

⁷ Daniel C. Thomas, International NGO's, State Sovereignty and Democratic Values, *Chinese Journal of International Law*, Vol. 2, No. 2, 2001, p. 390.

⁸ Necla Yıkılmaz, *Yeni Dünya Düzeni ve Çevre*, İstanbul, Ayhan Matbaası, 2003, s. 163.

⁹ UN, *Directory of Non-Governmental Organizations Associated with the Department of Public Information 2003-2004*, June 2003, s. V.

¹⁰ E.S.C. Res. 1296 (XLIV); 27 Mayıs 1968.

birisinde merkezinin bulunması, f) bu taraf ülkede veya bir başka taraf ülke topraklarında merkezi yönetim ve kontrol biriminin olması şartlarına haiz HDK'lara uygulanacaktır.¹¹ HDK ile ilgili farklı tanımlamaların yapılmasının en önemli nedeni, farklı adlar altında ortaya çıkmaları ve değişik alanlarda çeşitli faaliyetler yürütmeleridir. Sonuç olarak HDK'ların evrensel ölçekte kabul edilmiş bir tanımı olmamasına rağmen bu kuruluşların genel kabul gören özelliklerinden söz edilebilir. Bunlar, kar amacı gütmemek, gönüllülük esasına dayanmak, devletle sınırlı ilişki içerisinde olmak şeklinde sıralanabilir. Bu özelliklerin yanında birden fazla ülkede aynı amaç etrafında hareket edilmesi halinde de HDK'nın uluslararası niteliğinden bahsedilebilir.

3. Diğer Örgütlenmelerle olan Benzerlik ve Farklılıkları

Yukarıda da belirtildiği gibi sivil toplum kuruluşu (STK) ya da gönüllü kuruluş olarak da ifade edilen HDK'ları, resmi ya da yarı-resmi kuruluşlardan ayıran en belirgin fark, devlete bağımlı olmamaları ve tamamen gönüllü ilişkilere dayanmalarıdır. Bu nedenle, yarı kamusal nitelikteki barolar, tabip odaları, mimar ve mühendis odaları ve benzeri mesleki örgütlenmelere üyelik, mesleğin icrası için zorunlu olduğundan bu kuruluşları HDK veya STK olarak nitelemek doğru değildir. Dolayısıyla çevre, sağlık, kadın, gençlik, çocuk, özürlüler, hayır ve yardımlar, kalkınma, kentleşme, bilim-teknoloji, tüketici, çalışma hayatı ve insan hakları alanlarında ortaya çıkan sorunlar ve bunların çözümüne yönelik çalışmaları amaç edinen gönüllü oluşumlar HDK olarak kabul edilebilir.¹² Şayet HDK'ları, toplumsal alanda faaliyet gösteren ve yönetimin bir parçası olmayan örgütlenmeleri ifade etmek için kullanacak olursak, bu durumda bu kuruluşları, özel sektör girişimlerinden, odalara, kooperatiflere, sendikalara ve siyasi grup ve partilere kadar genişletmek mümkün olacaktır. Ancak bu durumda da HDK'ların temel özelliği olan gönüllülük, kar amacı gütmeme ve kişisel çıkar sağlamak amacıyla çalışmamak gibi kıstaslar dikkate alınmamış olacaktır.¹³

Resmi nitelikteki hükümet yapıları ile HDK'ları kıyaslayacak olursak; hükümet yapıları çoğunlukla sert, hiyerarşik ve otokratik yapılardır. Hükümetler bürokrasi, kontrol ve merkezileşme eğilimine sahiptir. HDK'lar ise; esneklikleri, yenilik getirme istekleri ve hiyerarşik olmayan değerleri ve

¹¹ European Convention on the Recognition of the Legal Personality of International Non-Governmental Organizations, (ETS. No. 124) 24 Nisan 1986, Madde çevirisi için bakınız: Başlar, a.g.e., s. 28.

¹² Yavuz Atar, "Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Sivil Toplum-Devlet Düalizmi," **Yeni Türkiye**, Sayı:18, Yıl: 3, Kasım-Aralık 1997, Ankara, s. 98.

¹³ Yıldırım, a.g.e., s. 51-52.

ilişkileri vurgulamasıyla hükümetlerden farklılık göstermektedir. İşte HDK'lar, bu esnek yapılarıyla hükümetlerin yerini alma amacı taşımadan hükümetlerin politikalarını yönlendirmede etki yaratmak ya da mevcut bazı politikaları destekleyici çalışmalarda bulunarak katılımcılığı teşvik etmede öncü rol oynamaktadır.¹⁴ Son olarak HDK'lar ile baskı-çıkar gruplarının benzer ve farklı yönlerine değinmekte yarar vardır. Belli çıkarları korumak için kurulmuş iktidarın dışında kalan baskı grupları, iktidarı etkilemek amacıyla iktidara baskı yapan ve iktidardan kendi yararına bir takım kararlar çıkartmak isteyen örgütler görünümündedir. Baskı grupları fiili bir siyasal güç olarak ortaya çıkmakta ve gücü oranında siyasal güçlerin dışında, siyasal kararlarda etkili olabilmektedir.¹⁵ Bireylerin yaptıkları işlere ya da ilgilendikleri konulara göre bir araya gelmesiyle oluşan çıkar grupları, siyasal yapılardan çıkarlarına uygun kararlar aldırma yönünde bir politika izlemeye başlarsa baskı grubu halini alır. Bu grupların, HDK'lar ile ortak yönleri bulunmaktadır. HDK'lar da yürüttükleri faaliyetlerle ilgili hükümetler üzerinde baskı kurduğu gibi bu faaliyetlerden doğrudan ya da dolaylı biçimlerde de çıkar elde ettikleri bilinmektedir. HDK'lar, sivil toplumun bir yansıması olduğundan temsil ettiği değerlerin savunulabilmesi için baskı grubu niteliği göstermesi gerektiği yönünde görüşler de mevcuttur.¹⁶ HDK'ların baskı mekanizmaları yoluyla üyelerinin savunduğu hakları ve özgürlükleri koruması bu kuruluşların temel amaçlarından biridir. HDK'lar bu bağlamda devletin yanı sıra serbest piyasa koşullarının gereklerini ihlal eden, diğer bir deyişle tüketici haklarını ihlal eden ve piyasaya ve çevreye zarar veren özel firmalara karşı da bir baskı unsuru haline gelmiştir.¹⁷ Uluslararası Af Örgütü'nün çalışma alanı içerisinde yer alan insan hakları ve silahsızlanma konularındaki gösterdiği baskı grubu niteliğiyle ilgili olarak; BM'nin 1984 yılında kabul ettiği İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesi'ne ilişkin çekinceleri olan Avrupalı devletleri, ulusal birimleri aracılığıyla yaptığı girişimlerle ikna etmesi; 1997 yılının Aralık ayında yürürlüğe giren Kara Mayınlarının Yasaklanması'na ilişkin Ottawa Sözleşmesi'ne devletlerin taraf olması için aktif eylemleri ve devletlerin Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulması çalış-

14 Michael Edwards ve David Hulme, "Scaling-up Developmental Impact of NGO's: Concepts and Experiences," **Making a Difference**, (Edit) Michael Edwards ve David Hulme, London, Earthscan Pub., 2000, p. 16-17.

15 Esat Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, İstanbul, Der Yayınları, 1995, s. 451 ve 455.

16 Meral Dinçer Nazlıoğlu, "Gönüllü Kuruluşların Toplumdaki Yeri," **Türkiye Çevre Vakfı Gönüllü Kuruluşlar Toplantısı**, Ankara, Önder Matbaası, Mayıs 1994, s. 22; Yıldırım, a.g.e., s. 57.

17 Ömer Çaha, "1980 Sonrası Türkiye'sinde Sivil Toplum Arayışları," **Yeni Türkiye**, Sayı:18, Yıl: 3, Kasım-Aralık 1997, Ankara, s. 32.

malarına katılmasına ve 1998 yılında Roma'da imzaya açılan Mahkeme'nin Statüsü'ne taraf olmasına ilişkin faaliyetleri örnek gösterilebilir.

Sonuç olarak HDK, STK veya Gönüllü Kuruluşları diğer örgütlenmelerden ayırmada dikkate alınabilecek özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz: 1) Sadece kendi amaç ve değerlerine hizmet etmemeleri, 2) Hükümetlerden, kamu makamlarından ve siyasal partilerden bağımsız olmaları, 3) Ticari çıkar gözetmemeleri ve kar amacı gütmemeleri, 4) Vatandaş ile merkezi otorite arasında arabuluculuk yapmaları, 5) Gönüllülük esasında katılıma dayanmaları.¹⁸

4. Hükümet Dışı Kuruluşların Ortaya Çıkışı¹⁹ ve İşlevleri

Uluslararası sistem, günümüzde de halen anarşik bir toplum yapısı niteliğine sahiptir. Devletlerin gerek ikili ve çok taraflı, gerekse uluslararası örgütler nezdinde kurdukları ilişkilerde hükümetlerin kendi çıkarlarını önde tutma amaçlı politikalar takip etmesi, uluslararası ortamda kargaşanın ve düzensizliğin en önemli nedenlerinden birisidir. Uluslararası boyutta gerçekleşen devletler arası ilişkilerde demokrasi eksikliğinin bulunması ulusal boyutta gelişen sosyal ilişkilerin uluslararası boyutta kurulmasının önünde de bir engel oluşturmaktadır. Ayrıca devletlerin uluslararası sistemi istikrarsızlaştıran anti demokratik uygulamalarına engel olacak merkezi bir otorite bulunmadığı gibi devletlerin çıkarlarını frenleyebilecek güçte uluslararası hukuk mekanizmaları da oluşturulamamıştır.²⁰ Bununla birlikte hükümetlerin dışında gelişen bir uluslararası toplumun olmadığını da iddia etmek güçtür. Uluslararası ortamda farklı görüşlerin ifade edilebildiği bir çoğulcu anlayışa doğru gidiş söz konusudur. Profesör Falk bu gelişmeyi, uluslararası ilişkilerde devletlerin yanında uluslararası sivil toplumunda bir uluslararası hukuk sujesi gibi ortaya çıkması ve uluslararası düzeyde yönetim içerisinde bu gibi yapılarında yer almasıyla yönetim kavramına doğru bir yönelimin belirmesi şeklinde değerlendirmektedir. Falk'a göre günümüzde merkezileştirme adı verilen bu süreçte yönetim kavramı, devlet otoritesinin ege-men olmadığı bir uluslararası sivil toplumu gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla

¹⁸ Gerard Clarke, *The Politics of NGO's in South-East Asia*, London, Routledge, 1998, p. 2.

¹⁹ HDK'nın ilk ortaya çıkışını sivil toplumun oluşumuna kadar götürmek mümkündür. Özellikle sanayi devrimiyle birlikte orta sınıfın ortaya çıkması ve kentleşme olgusunun gelişmesi sivil toplumunda belirmesine yol açmıştır. Bu bağlamda kentli sınıfının haklarını korumak ve geliştirmek için sivil toplum kuruluşlarının ortaya çıktığı görülmüştür. HDK'ların ortaya çıkışı ile ilgili bakınız: Clarke, a.g.e., p. 3-4; Başlar a.g.e., s. 46-57.

²⁰ Holly Culen ve Karen Morrow, "International Civil Society in International Law: The Growth of NGO Participation," *Non-State Actors and Law*, No. 1, 2001, p. 8 ve 38.

uluslararası HDK ile uluslararası sivil toplumun gelişimi birbirine paralel süreçlerdir.²¹

Uluslararası HDK'nın ortaya çıkmasına ilişkin bazı temel gerekçeler şu şekilde ifade edilebilir; i) Öncelikle Batı sermayesi, burjuva devrimleriyle ülkesel iktidarları ele geçirdikten sonra ülke dışına taşma arayışlarına girdi. Emperyalist rekabetler, dünya savaşlarına ve yıkıma neden oldukları için artık bu işin barışçı yollarla yapılması gerekiyordu. Bu amaçla da başta sosyalist blok olmak üzere bütün kapalı pazarları açmak için buralardaki toplumların batı anlayışına göre biçimlendirilmesi lazımdı. Bunun içinde küresel sermayenin desteklediği sivil toplum örgütleri de kaçınılmaz olarak küreselleştiler ve "uluslararası hükümet-dışı örgütler" ortaya çıktı; ii) İkinci olarak devletlerarası rekabette de sivil toplum kuruluşları, iç işlerine karışmada 'masum' olduğu kadar da çok işe yarayan bir mekanizmaydı; iii) Son olarak da kapitalist küreselleşmenin başta çevre, küresel ısınma ve insan hakları gibi evrensel değerler üzerinde zaman zaman yol açtığı tahribat, tüm bu alanlarda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının da küreselleşmesi sonucunu doğurmuştur.²²

Böylece küresel bir sivil toplumun ortaya çıkmasında ve hükümetlerin görmezden geldiği ya da mücadelede başarısız olduğu alanlardaki sorunlara dikkat çekmede HDK'lar küresel yönetişimin bir ayağı haline gelmeye başlamıştır. Bu örgütler, üyeleri vasıtasıyla hükümete baskı yaparak küresel yönetişimin içinde yer almaktadır. HDK'lar, dünyanın çeşitli yerlerinden insanları ortak bazı çıkarlar etrafında buluşturucu bir amaçta bütünleşmektedir.²³ Soğuk Savaş'ın sürdüğü dönemde devletler ve uluslararası örgütler, HDK'lar ile çok fazla ilişki kurmadıklarından bu kuruluşlarda kendilerini geliştirme imkânı bulamamıştır. Bunun bir nedeni bazı batılı ülkelerin Varşova Paktı'ndan gelen HDK'ların çoğunu komünist cephenin temsilcileri olarak görmeleri, Doğu Bloğu ülkelerinin de Batılı HDK'ları Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Merkezi Haber Alma Bürosu (CIA) tarafından desteklenen komünist karşıtı hareketler olarak değerlendirmeleridir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ulusal düzeyde ortaya çıkan demokratikleşme hareketleri ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi de Uluslararası HDK'ın

²¹ Ibid., p. 9'dan R. Falk, "On Humane Governance: Toward a New Global Politics," Cambridge, 1995, p. 35 ve 101.

²² Mehmet Hasgüler ve Mehmet Uludağ, **Devletlerarası ve Hükümet-Dışı Uluslararası Örgütler**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s. 298.

²³ Majid Tehranian, "Globalization and Governance: an Overview," **Democratizing Global Governance**, (Edit.), Eşref Aksu ve Joseph A. Camileri, New York, Palgrave Macmillan, 2002, p. 11.

sayısında ve faaliyetlerinde bir ivmeye neden olmuştur.²⁴

İşlevsel açıdan HDK, çalıştıkları alanlarla ilgili olarak hükümetlerin politika değişiklikleri için gerekli olan itici gücü oluşturur ve devlet örgütü ile sivil toplum arasında bir tür iletişim aracı olarak çevrenin istemlerinin merkeze aktarılması ve çıkarları temsil etmesi bakımından önem taşır.²⁵ Ayrıca bireylerin tek tek gerçekleştiremeyecekleri amaçları ve çalışma konuları hakkında bir araya gelmek suretiyle düşünce ve eylemlerini birleştirmesi, hükümetlere isteklerini iletmesi ve politikaları yönlendirmesi bakımından bir güç ortaya çıkarmaktadır.²⁶ Bu güç, hükümetlerin hesap verebilirliğinin ve sorumluklarının artmasını da teşvik etmektedir. HDK, örgütsel çoğulculuğun yerleşmesi yoluyla demokratik siyasal gelişimin sağlanmasında önemli birer işleve sahiptir.²⁷ Sivil toplumun bir yansıması olan bu kuruluşların, demokratik siyasal sistemin ve yönetişimin gelişmesine dört şekilde katkıda bulunacağı ileri sürülmektedir: a) Devletle toplum arasında güç dengesini değiştirerek toplum lehine dengeli bir muhalefet sağlamak; b) Kamusal ahlak ilkeleri oluşturmak ve bunların uygulanmasını sağlamak; c) Alternatif bir temsil süreci yaratarak örgütlü grupların istemlerini sisteme aktarmak ve bu grupların çıkarlarını birleştirmek; d) Demokratik değerleri yerleştirmek ve korumaktır.²⁸ Ancak bu kuruluşların siyasal gelişmeye ve insan haklarına olan katkısı hükümetten bağımsız hareket edebilme kapasitelerine bağlıdır. Bir başka deyişle, bu kurumlar ne kadar özerk ve bağımsız olursa, hükümetler nezdinde o kadar rahat hareket etme imkânı bulurlar. Tersine bir durumda ise, baskı ve kontrol altında olan HDK'ların ülkenin demokratikleşmesine olan katkısı hükümetin izin verdiği ya da hareket serbestisi tanıdığı alanlarla sınırlı kalacaktır.²⁹ Dünya Bankası da, uluslararası Hükümet Dışı Kuruluşlar'ın politik açıdan potansiyel gücüne dikkat çekmektedir. Bankaya göre, HDK'lar geliştirmekte olan ülkelerin kalkınma sürecindeki idari eksikliklerin örgütsel zayıflığını düzeltmede ve önemli kalkınma projelerini başarmadaki yetersizlikleri çözmeye önemli bir güç haline gelmiştir. HDK kavramının önemli noktası, bu kuruluşların faaliyet gösterdikleri ülkelerdeki reformları savunarak ve destekleyerek sivil toplumu güçlendirmesidir. Bu işlevini yeri-

²⁴ Başlar, a.g.e., s. 60.

²⁵ Edmund J. Cain, *Türkiye Çevre Vakfı Gönüllü Kuruluşlar Toplantısı*, Ankara, Önder Matbaası, Mayıs 1994, s. 11.

²⁶ Nazlıoğlu, a.g.m., s. 32.

²⁷ Julie Fisher, *NonGovernments*, Connecticut USA, Kumarian Press, 1998, p. 13.

²⁸ Ömer Faruk Gençkaya, "Demokratikleşme ve Sivil Toplum İlişkisi Üzerine Bir Not," *Yeni Türkiye*, Sayı:18, Yıl: 3, Kasım-Aralık 1997, Ankara, s.103-104.

²⁹ Fisher, a.g.e., p 31.

ne getirirken HDK'lar, güçsüz sosyal tabakaları harekete geçirme, siyasal partiler, sendikalar ve medya gibi geleneksel demokratik kurumlarla işbirliği yapma gibi yöntemler izlemektedir.³⁰

Yukarıda belirtilen işlevlerinin yanında HDK, devletleri uluslararası antlaşmalara taraf olmaya zorlamakta ve taraf oldukları antlaşmalara uygun davranmaları yönünde baskılar yapmaktadır. Böylece HDK, uluslararası düzeyde hukukun üstünlüğünü sağlamaya yönelik önemli bir araç haline gelmektedir.³¹ Konumuz açısından insan hakları alanında faaliyet gösteren bir Uluslararası HDK olan Uluslararası Af Örgütü de ülkelerin taraf oldukları insan hakları alanındaki düzenlemelere ne kadar uygun davrandıklarını izlemekte ve taraf olmayan devletlere de bu düzenlemelere taraf olmaları konusunda baskı yapmaktadır.³² Mevcut antlaşmalara taraf olunması ve uygulanmasının izlenmesi fonksiyonunun yanı sıra HDK'lar, gerek yerel düzeyde gerekse ulusal ve uluslararası düzeyde yasa ve normların oluşum süreçlerine de katkı sağlamaktadır.³³ Örneğin BM İnsan Hakları Komisyonu, Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından kendisine danışmanlık statüsü verilmiş olan HDK'ların yazılı ve sözlü bildirimlerini dikkate almaktadır. Ayrıca Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından hazırlanan insan hakları antlaşmalarını takip etmek amacıyla da çeşitli komiteler oluşturulmuştur. Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, Ekonomik ve Sosyal Haklar Sözleşmesi, İşkenceyi Önleme Sözleşmesi, Irk Ayrımını Önleme Sözleşmesi, Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve Çocuk Hakları Sözleşmesine bağlı olarak kurulan komitelerde, HDK'lar oldukça etkin rol oynamakta ve sözleşmelerin yapılmasında ve uygulanmasında gerekli olan bilgi ve belgeleri toplamaktadırlar.³⁴ Son olarak HDK'ların yargı süreçlerine de katkısı olmaktadır. Şöyle ki, insan hakları alanında çalışan HDK, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında ortaya çıkan sorunlarla ilgili davaları izlemekte ve 'amicus curiae'³⁵ yöntemiyle bireylerin mahkeme önünde ken-

30 Clarke, a.g.e., p. 6-9.

31 Başlar, a.g.e., s. 70.

32 Thomas, a.g.m., p. 390.

33 Başlar, a.g.e., s. 79.

34 Ibid., s. 153, Uluslararası Af Örgütü'nün uluslararası normların oluşum sürecine katkısı için bakınız ileride s. 10-12.

35 Roma hukukundan gelip İngiliz hukuk sistemine aktarılan 'amicus curiae' Türkçe'ye 'mahkemenin dostu' veya 'dava arkadaşı' olarak çevrilebilir. Anglo-Sakson dünyasında yaygın olarak uygulanan bu yöntem, ulusal ve uluslararası mahkeme ve yargı mercileri tarafından da kullanılmaktadır. Devam etmekte olan bir davada konuyla ilgilenen gerçek veya tüzel üçüncü kişiler sundukları kapsamlı raporlar yoluyla mahkemeyi bilgilendirmek istemektedirler. HDK, *amicus* olarak uluslararası yargı organlarına başvurarak mah-

dilerini savunmalarına yardımcı olmaktadır. Aynı yöntem, Afrika İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde ulusal ve uluslararası HDK'lara da tanınmaktadır.³⁶ Uluslararası Af Örgütü de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) önünde görülmekte olan Soering & İngiltere davasına '*amicus curiae*' olarak katılmış ve ABD'de uygulanan idam cezası nedeniyle ABD'nin, Alman vatandaşı olan ilgilinin İngiltere'den sınır dışı edilmesi isteğine itiraz ederek, ilgilinin mahkum olması halinde ölüm cezasını beklemesinin yaratacağı psikolojik zarar nedeniyle bu durumun insanlık dışı bir muamele anlamına geleceği yönünde AİHM'nden bir karar çıkmasında etkin bir rol oynamıştır.³⁷ İnsan haklarının dışında faaliyet gösteren diğer HDK'lar içinde, uluslararası yargı mercileri önünde uyuşmazlıkla ilgili doğrudan bir menfatinin olduğunu kanıtlamak suretiyle *amicus* olarak davalara katılma imkanı bulunmaktadır.

5. Uluslararası Af Örgütü (UAÖ)

Uluslararası Af Örgütü gibi uluslararası HDK'lar, farklı ülkelerde yaşayan pek çok insanın paylaştığı değerleri açık bir şekilde savunma ve bu yönde kitleleri ve hükümetleri harekete geçirme amacına hizmet etmektedir. UAÖ'nün faaliyet gösterdiği insan hakları alanında dört ayrı rolü bulunmaktadır; bilinç oluşturmak ya da değerleri desteklemek, gündem oluşturmak, çok taraflı forumlara ve hükümetler arası örgütlere temsilci göndererek çalışmalarını yönlendirme konusunda lobi faaliyeti yürütmek, uluslararası anlaşmaların uygulanmasını sağlamak ve izlemek.³⁸

5.1. Uluslararası Af Örgütü'nün Kuruluşu ve Yapılanması

Uluslararası Af Örgütü, 1961 yılının Mayıs ayında Londra'da avukat Peter Benenson'un girişimiyle kuruldu. The Observer gazetesinde "Unutulmuş Mahkumlar" başlığıyla yayımlanan makalesinde Benenson, bir büyük çelişkiyi açığa çıkarmaktaydı. Bir yanda devletlerin İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne resmi bağlılıkları, diğer yanda ise yine çok sayıda devletin bizzat korumaları beklenen hak ve özgürlükleri hiçe saymaları söz konusuydu. Benenson makalesinde, "dünyada mevcut düzene uymayanların hapsedilmelerinin gerçek nedenlerinin gizlenmesi, gittikçe büyüyen bir eğilimdir." diye belirtmekteydi. Benenson, bir politikacı olan Sean Mac Bride ve gaze-

kemeleri bilgilendirmekte ve bir tür lobi faaliyeti yürütmektedirler. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Başlar, a.g.e., s. 106-118.

³⁶ Culen ve Morrow, a.g.m., p. 19.

³⁷ Ibid., Idem.

³⁸ Ramesh Thakur, "Human Rights: Amnesty International and The United Nations," *Journal of Peace Research*, Vol. 31, No. 2, 1994, p. 153.

teci Eric Baker ile birlikte örgütü kurarken şu saptamayı yapmıştır; Totaliter rejimlerde, insan haklarına yönelik saldırılar bu rejimlerin muhaliflerini hedef almaktaydı. Bu konuda ise bizzat uluslararası kamuoyuna seslenilmeliydi. Böylesi bir seferberlikse şu koşulları gerektiriyordu: Kampanyaların olabildiğince çok sayıda ülkede yürütülmesi, siyasal ve ideolojik düşüncelerle gölgelenmemesi ve nihayet farklı fikirleri de savunsalar, ideoloji, din ya da ırk kökenli devlet şiddetine muhalefet ve özgürlük sevgisi temelinde birleşebilen erkek ve kadınların bir araya getirilmesi.³⁹

Uluslararası Af Örgütü'ne üye olacak gönüllüler ulusal şubeler ve çalışma grupları yoluyla veya uluslararası üyelik yoluyla örgüte katılabilmektedir. Gerek ulusal şubeler üzerinden üye olacak kişiler, gerekse üye olacağı yerde örgütün şube ya da çalışma grubu bulunmayan kişiler, Uluslararası Af Örgütü'nün amacını, çalışma ilkeleri ve tüzüğünü benimsemek koşuluyla derneğe üye olabilmektedir. Şube üyeliklerinde üyelik için şube tarafından hazırlanmış üyelik giriş formunun doldurularak imzalanması gereklidir. Şube Yönetim Kurulu, üyelik için yapılan başvuruları en çok 30 gün içinde üyeliğe kabul veya isteğin reddi şeklinde karara bağlayıp sonucu başvuru sahibine yazılı olarak duyurmak zorundadır.⁴⁰ Uluslararası üyelikte ise şube üyesi olan kişiler şubelerin veya Uluslararası Yürütme Komitesi'nin rızası ile uluslararası üye olabileceği gibi şube ya da çalışma grubunun olmadığı ülke ya da bölgelerde, Uluslararası Yürütme Komitesi'nce belirlenen aidatı Uluslararası Genel Sekreterliğe ödeyen ve üyeliğe kabul edilenler örgütün uluslararası üyesi haline gelmektedir.⁴¹ UAÖ ilkeleri ve tüzüğüne aykırı davranışlar içinde olanlar, özel ve sosyal yaşamında şiddet kullananlar ya da şiddeti savunanlar, verilen görevleri dernek çalışmalarını aksatacak biçimde yerine getirmeyenler de ulusal Yönetim Kurulu kararı ile şube üyeliğinden çıkarılmaktadır.⁴²

UAÖ'nün merkez organları ve bu organların görevleri ile ulusal şubelerin ve çalışma gruplarının yapılması örgütün kuruluş tüzüğünde belirlenmiştir.⁴³ Londra'da bulunan merkez, ihlaller ve çalışma alanlarıyla ilgili konularda çeşitli ülkelerde bulunan ulusal şubeleri harekete geçirmekte ve

³⁹ Aime Leaud, **Uluslararası Af Örgütü**, İstanbul, İletişim Yayıncılık, Haziran 1994, s. 10-14.

⁴⁰ [http://www.amnesty-turkiye.org/v1612200302.si.\(15.08.2006\)](http://www.amnesty-turkiye.org/v1612200302.si.(15.08.2006)).

⁴¹ [http://web.amnesty.org/pages/aboutai-statute-eng.\(15.08.2006\)](http://web.amnesty.org/pages/aboutai-statute-eng.(15.08.2006)).

⁴² [http://www.amnesty-turkiye.org/v1612200302.si.\(15.08.2006\)](http://www.amnesty-turkiye.org/v1612200302.si.(15.08.2006)).

⁴³ UAÖ'nün Tüzüğü'nün 5. - 42. maddeleri arası örgütün organizasyon yapısını düzenlemektedir. Örgütün kuruluş tüzüğü için bakınız: [http://web.amnesty.org/pages/aboutai-statute-eng.\(15.08.2006\)](http://web.amnesty.org/pages/aboutai-statute-eng.(15.08.2006)).

eylemlerini denetlemektedir. Değişik kaynaklardan gelen haberlerin incelenmesi, doğruluk derecelerinin araştırılması, rapor yazımlarının örgütlenmesi ve gönüllülerce dünya çapında yürütülecek kampanya konularına karar verilmesi, merkezin yetki ve çalışma alanı içinde yer almaktadır. Bu merkezileşme, büyük çeşitlilik taşıyan müdahalelerin azami etki yaratabilmesinde son derece güçlü bir bütünlük ortaya koyması açısından önemlidir. Merkez ile çevre arasındaki bütünlük, kolektif eylem ve onun başarısı için temel oluşturmaktadır. UAÖ'nün ulusal şubeleri ise herhangi bir ülke, bölge ya da yörede Uluslararası Yürütme Komitesi'nin onayı ile kurulabilmektedir. Ancak bir şubenin Komite tarafından tanınması için şube: (i) örgütlenme imkânını ve Af Örgütü'nün temel faaliyetlerini sürdürme yeteneğini göstermeli; (ii) Uluslararası Yürütme Komitesi tarafından onaylanması için kendi tüzüğünü sunmalı; (iii) Uluslararası Konsey tarafından belirlenen yıllık aidatı ödemeli; (iv) Uluslararası Yürütme Komitesi'nin kararı üzerine Uluslararası Sekreterliğe kayıt olmalıdır.⁴⁴

Ulusal şubeler, temsili demokrasi ilkelerini izleyerek örgütlenir ve çalışır.⁴⁵ Yöneticileri göreve seçimle gelmektedir. Şube sekreterliği Londra'da bulunan Uluslararası Sekreterlik ile bağlantıyı sağlamaktadır. Ulusal şube sorumluları, ülke yasalarının insan haklarının korunmasına ilişkin uluslararası kurallara uyumu konusundaki tüm sorunlarla ilgili olarak resmi otoritelerle görüş alış verişini içindedir. Şubelerin bulunmadığı ülkelerde Çalışma Grupları bulunmaktadır. Uluslararası Yürütme Komitesi ve Genel Sekreter ise, hükümetler arası örgütlerle ilişkilerden sorumludur. Uluslararası Yürütme Komitesi, Uluslararası Konsey tarafından seçilir ve Komite'ye her şubeden, yapıdan ya da çalışma grubundan bir üyeden fazla kişi seçilemez. Yürütme Komitesi, Örgüt'ün Genel Sekreteri'ni tayin eder. Örgüt, merkezîyetçi yapısına rağmen demokratik bir tartışmayı da dışlamamaktadır. Bu anlamda hareketin en önemli organı, Uluslararası Konsey'dir. Her iki yılda bir toplanan Konsey, tüm şubelerin delegeleri, Uluslararası Yürütme Komitesi ve Uluslararası Sekreterliğin bir bölümü tarafından oluşmaktadır. Konsey'in görevi bütçeyi onaylamak, yeni yöneticileri seçmek ve hareketin uzun ve orta vadeli eylemlerini yönlendirecek kararları almak ve Örgüt'ün vizyon ve misyonunu belirlemektir. Konsey'de sadece şube delegelerinin oy hakkı bulunmaktadır. Şubelerin Konsey'e katılacak delegelerinin sayısı, bireysel üyelerin ve grupların sayısına göre belirlenmektedir. Uluslararası Yürütme Komitesi, ulusal şube dışındaki yapılardan ve çalışma gruplarından Konsey toplantısına gözlemci davet edebilir ancak bu üyelerin oy hakkı bulunmamaktadır.

⁴⁴ <http://web.amnesty.org/pages/aboutai-statute-eng>. (15.08.2006).

⁴⁵ Ulusal Şubelerin listesi için bakınız sy. 17.

Uluslararası Sekreterliğin çalışması için gerekli mali kaynaklar, ulusal şubelerin birlikte tespit ettikleri yıllık aidatlarla karşılanmaktadır. Bu aidatların hareketin önemli bir kaynağı olduğu düşünüldüğünde, ulusal şubelerin merkez üzerindeki etkisinin de bir hayli güçlü olduğu görülmektedir. Merkez, yıllık bütçesinin %5'ini aşan özel yardımları da kabul etmemektedir.⁴⁶ UAÖ, insan hakları ihlallerine karşı yürüttüğü kampanya ve araştırma çalışmaları için herhangi bir hükümetten kaynak bulmamayı ve kabul etmemeyi benimsemiştir.⁴⁷ Örgüt, bağımsız ve tarafsız niteliğini koruyabilmek amacıyla herhangi bir hükümetten destek almadığı gibi siyasal partilerden, devletlere bağlı ve/veya devletler arası kuruluşlardan da destek kabul etmemektedir.⁴⁸ Bu kuralın dışında üye aidatları, kişisel bağışlar, şubelerin mal varlığından ve amaç ve hizmet konularına uygun çalışma ve faaliyet konu ve biçimlerinden elde edilen gelirler, şubelerce yapılan yayınlar, düzenlenen piyango, balo, konser, gezi, eğlence, temsil, konferans gibi faaliyetlerden sağlanan gelirler, yardım toplama hakkındaki mevzuat hükümlerine uygun olarak toplanacak bağış ve yardımlar, amaç ve hizmet konularını gerçekleştirmek için gelir temin etmek amacıyla şubelerin kurduğu iktisadi, ticari ve sanayi işletmeleri, ortaklıklar, vakıflar ve yardımlaşma sandıklarından elde edilen gelirler örgün gelirleri arasında yer almaktadır.⁴⁹ Zira aidat ve bağış sisteminin iyi işler olması ve hükümetlerden yardım sağlanmaması örgütün siyasal etkiden daha bağımsız hareket edebilmesine olanak sağlamakta ve ulusal şubeler, vermiş oldukları aidatlar nedeniyle uluslararası ölçekte kararlar alınırken karar verme mekanizmaları içerisinde de etkin yer almaktadır. Böylece örgütün merkezi ile çevresi olarak kabul edilen şubeleri arasındaki çatışmalar çok sınırlı düzeyde kalmaktadır. Diğer uluslararası hükümet dışı kuruluşların bir kısmında görülen hesap verilebilirlik ve şeffaflık sorunları açısından UAÖ değerlendirildiğinde, örgütün en yüksek organı olan Uluslararası Konsey tarafından atanan denetçi, yıllık olarak Uluslararası Sekreter tarafından hazırlanan örgütün mali hesaplarını denetlemekte ve Uluslararası Yürütme Komitesi ve Uluslararası Konsey'e hazırladığı raporları sunmaktadır. Böylece örgütün tüm gelir ve giderleri tüm şubelerden gelen delegelerin de yer aldığı Uluslararası Konsey'de değerlendirilebilmektedir.⁵⁰

5.2: Uluslararası Af Örgütü'nün Vizyonu ve Misyonu

46 Leaud, a.g.e., s. 11, 19-21.

47 <http://web.amnesty.org/pages/aboutai-index-eng>. (15.08.2006).

48 <http://web.amnesty.org/pages/aboutai-faq-eng#6>. (15.08.2006).

49 <http://www.amnesty-turkiye.org/v1612200302.si>. (15.08.2006).

50 <http://web.amnesty.org/pages/aboutai-statute-eng>. (15.08.2006).

Yüz elliden fazla devlette yaklaşık bir milyon sekiz yüz binden fazla üyesi, destekleyeni ve bağışçısı bulunan Uluslararası Af Örgütü'nün vizyonu, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve diğer uluslararası insan hakları standartlarında belirtilen bütün insan haklarının herkes tarafından kullanıldığı bir dünyanın oluşturulmasıdır. Bu vizyonu yerine getirirken UAÖ'nün misyonu, tüm insan haklarının geliştirilmesine yönelik yaptığı çalışmalar kapsamında;

- Fiziksel ve ruhsal bütünlük hakkına,
- İfade ve vicdan özgürlüğüne ve
- Ayrımcılığa uğramama hakkına

yönelik ağır ihlallerin önlenmesine ve sona erdirilmesine odaklanmış araştırma ve eylemler yapmaktır.⁵¹ Bu misyon çerçevesinde örgütün belli başlı temel görüşleri şu şekilde ifade edilebilir:

- Bir hükümet, vatandaşı hukuk dışı bir davranışta bulunmadıkça onu cezalandırmamalıdır.
- Hükümet, vatandaşına uygun cezayı vermeden önce, onun suçlu olduğunu kanıtlamak zorundadır.
- Kişinin suçluluğu ya da masumiyeti hakkındaki karar, toplumun ahlaki yargısına bırakılmadan, suçlama hakkındaki süreç dürüst ve şeffaf olmalıdır.
- Verilecek ceza, vatandaşın suçluluğu hakkında verilen kararı takip etmeli ve hiç kimse suçunu itiraf etmesi için işkenceye uğramamalıdır.
- Verilecek ceza suçla orantılı olmalıdır.
- Hiç kimsenin yaşamına keyfi olarak son verilmemeli ve idam cezası, bütün politik sistem ve toplumlarda yasak olmalıdır.
- Her mahkum, kendisiyle ilgili şikayete yol açabilecek durumlarla ilgili tazminat yoluna başvurma hakkına sahip olmalıdır.

UAÖ'nün benimsediği bu görüşlere devletlerin göstereceği saygı, ülkelerin demokratikleşmesine ve dolayısıyla da insan hakları standartlarının ulusal düzeylerde yükselmesine yardımcı olacaktır.⁵²

5.3. Uluslararası Af Örgütü'nün Uluslararası Hukuktaki Yeri ve Hükümetler Arası Örgütlerle İlişkisi

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın birinci maddesinin üçüncü fıkrasında

⁵¹ Ibid., Idem.

⁵² Thakur, a.g.m., p. 146.

belirtilen BM'nin amaçları içerisinde yer alan;

“Ekonomik, sosyal, kültürel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunları çözmeye ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve ana özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamak”⁵³ amacı BM'ye, insan haklarına ve temel özgürlüklere evrensel ve etkili bir saygının geliştirilmesi görevini yüklemektedir. Ancak, BM'ye üye olmasına rağmen bu hakları ihlal eden devletlerin bulunması, BM'nin bu hakların korunması ve geliştirilmesi konusunda tek başına yeterli olmadığını da göstermektedir. Bu durumda, uluslararası hukukta insan hakları ve özgürlüklerine ilişkin oluşturulan normlar konusunda hükümetleri etkileyecek ve uluslararası koruma mekanizmalarının oluşmasına katkıda bulunacak hukuki yapılar olarak uluslararası Hükümet Dışı Kuruluşlar'a ihtiyaç duyulmaktadır.

İşte UAÖ de, hem ulusal seviyede hükümetler nezdinde hem de uluslararası seviyede hükümetler arası örgütler nezdinde bu amacı gerçekleştirecek bir çabanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. BM, UAÖ gibi uluslararası Hükümet Dışı Kuruluşlar'a, şartları sağlamaları halinde örgüt içindeki yapılarda temsil edilme imkanı vermekte ve çalışmalarına katılmalarını sağlamaktadır. BM'nin aradığı şartlar şu şekilde sıralanabilir:

- BM antlaşmasında yer alan ilkeleri desteklemek ve bağlı kalmak,
- Ulusal ya da uluslararası düzeyde tanınmış olmak,
- Kar amacı gütmemek ve vergi bağımsızlığı statüsüne sahip olmak,
- BM faaliyetleri hakkında etkili bilgilendirme programları yönetecek araçlara sahip olmak,
- En az üç yıldır çalışmalarını devam ettiriyor ve gelecekte de faaliyetlerini devam ettireceğinin garantisini gösterebilecek düzeyde olmak,
- BM'nin Bilgi Merkezleri ve diğer bölümlerle işbirliği yapacak tatmin edici bir sicile sahip olmak,
- Yetkililerin ve üyelerin seçimlerinde ve kararların alınmasında şeffaf bir süreci sağlayan hukuki yapıya sahip olmak.⁵⁴

UAÖ, insan hakları ile ilgili tüm sorunların ele alındığı kurumlar içinde hazır bulunmak için gerekli şartlara sahiptir ve insan hakları sisteminin geliş-

⁵³ BM Antlaşması, Ankara, BM Enformasyon Merkezi, 1997, s. 5.

⁵⁴ UN, *Directory of Non-Governmental Organizations Associated with the Department of Public Information 2003-2004*, June 2003, p. vi.

tirilmesine yardımcı olmaktadır. Ekonomik ve Sosyal Konsey, UAÖ'ye 1969 yılında danışman statüsü tanımıştır. Dolayısıyla UAÖ, BM nezdinde temsil edilme hakkı elde etmiş olan 1500'ü aşkın uluslararası Hükümet Dışı Kuruluş'tan birisi olup BM'nin Kamuoyu Bilgilendirme Departmanı'nın uluslararası HDK'lar hakkında hazırladığı kitapçıkta insan hakları, çatışmaların çözümü ve kadın çalışmaları alanında faaliyet gösteren bir uluslararası Hükümet Dışı Kuruluş olarak kabul edilmektedir.⁵⁵ Bu bağlamda Örgüt, Ayrımcılığa Karşı Mücadele ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu'nda ve bu komisyonlara bağlı çeşitli çalışma gruplarında temsil edilmektedir. Ayrıca UAÖ, Kamuoyu Bilgilendirme Departmanı'nın Hükümet Dışı Örgütler Direktörlüğü'yle Uluslararası HDK'ların ortaklaşa yaptığı bilgilendirme toplantılarına, seminer ve konferanslara da katılmaktadır. Bu gelişime paralel olarak günümüzde UAÖ'yü pek çok hükümet muhatap olarak kabul etmekte ve resmi ilişkiye girmektedir. Zira UAÖ'nün savunuculuğunu yaptığı,

- Yaşama hakkı,
- İşkence görmeme ve insanlık dışı ya da aşağılayıcı uygulamalara maruz bırakılmama hakkı,
- Köleliğe ve tutsaklığa indirgenmeme hakkı,
- Suçun işlendiği tarihte mevcut olmayan bir yasa uyarınca mahkûm edilmeme hakkı

gibi temel insan hakları değerleri evrensel bir nitelik kazanmış ve hatta iç işlerine müdahale etmeme ilkesinin dahi istisnası haline gelmeye başlamıştır. Uygur dünyanın bir parçası haline gelmek isteyen devletler için bu bireysel haklar, uluslararası hukuk açısından vazgeçilmeyecek yükümlülükleri ifade etmektedir.⁵⁶

UAÖ'nün insan haklarıyla ilgili uluslararası normların oluşmasına olan katkısına bakıldığında; işkencenin önlenmesi konusunda 1970'li yılların başlarında başlattığı kampanyalar sonucu, 1973 yılında BM Genel Kurulu soruna eğilmiş, ardından BM İnsan Hakları Komisyonu'na işkencenin önlenmesi konusunda bağlayıcı bir sözleşme hazırlanması konusunda görev verilmiştir.⁵⁷ İnsan Hakları Komisyonu'nda Ekonomik ve Sosyal Konsey'in danışmanlık statüsü verdiği HDK'lara, yazılı ve/veya sözlü olarak elde ettikleri analiz, bilgi ve belgelerle ilgili sunumda bulunma hakkı tanınmaktadır.⁵⁸

55 Ibid., p. 25.

56 Leaud, a.g.e., s. 167.

57 Başlar, a.g.e., s. 100.

58 Ibid., s.150.

Bu çerçevede taslak metnin hazırlık çalışmalarına UAÖ'de yardımcı olmuş ancak hazırlanan taslak metin 1984 yılında resmîyet kazanınca, UAÖ resmî taslağın içerisinde uygulamada etkin bir mekanizma kurulamadığı ve etkin olmadığı gerekçesiyle taslağı reddetmiştir. UAÖ'nün 2000 yılında 190 ülkede görülen yaklaşık 75 işkence yöntemini bildiren bir kampanya başlatmasının ardından bu eksiklik, 2002 yılının sonunda hazırlanan Ek Protokolle giderilmiştir. Ayrıca UAÖ, 1993 yılında yapılan Dünya İnsan Hakları Konferansı'nda, BM'ye bağlı İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin kurulması için de çaba sarf etmiştir.⁵⁹ BM'nin en önemli organı sayılabilecek Güvenlik Konseyi bünyesinde de faaliyet gösterebilmek için 1995 yılından itibaren çok yoğun çaba sarf eden HDK'ların bu çabası 1997 yılında sonuç getirmiş ve Güvenlik Konseyi ile HDK'lar arasında bir Çalışma Grubu oluşturulmuştur. Bu tarihten sonra HDK'lar Güvenlik Konseyi Tüzüğü'nün 39. maddesi gereğince kendi uzman oldukları sahalarda Konsey'e bilgi vermeye başladılar. Güvenlik Konseyi nezdinde, UAÖ, İnsan Hakları İzleme Örgütü ve OXFAM (Oxford Famine Relief – İngiliz İnsan Hakları ve Yardım Kuruluşu) aktif olarak lobicilik faaliyetlerinde bulunmaktadır. Yaklaşık olarak 60 büyük HDK'nın oluşturduğu ve farklı ilgi alanlarından oluşan bu grup düzenli bir şekilde Güvenlik Konseyi'nde görev yapan ülkelerin delegeleriyle toplantılar yapmaktadır. Bu toplantılara BM Genel Sekreterliği'nden kimse katılmamakta, görüşmelerde resmî zabıt tutulmamakta ve sadece HDK'lar tarafından toplantı sonucu ile ilgili açıklamalar yapılmaktadır.⁶⁰

UAÖ, diğer uzmanlık kuruluşları ve hükümetler arası örgütlerle de çalışmalar yapmaktadır. Örgüt, kendi çalışma alanlarına ilişkin ihlaller konusunda bu kuruluşları yoğun şekilde bilgilendirmekte ve ortak projeler yürütmektedir. Hükümetler arası örgütlerin çalışmalarıyla ilgili konularda Hükümet Dışı Kuruluşlar'ın sahip oldukları bilgileri bu örgütlerle paylaşmaları özellikle devlet kontrolü dışındaki yollarla bu bilgilerin elde edilmesi açısından hükümetler arası örgütlerin çalışmalarına önemli katkılar sağlamaktadır. Bağımsız kaynaklardan elde edilen bu sağlıklı bilgiler vasıtasıyla hükümetlerin örgüt çalışmalarında verdiği resmî raporlara dayalı bilgilerin güvenilirliğinin test edilmesine yardımcı olunmaktadır.⁶¹ UAÖ'nün 150'den fazla ülkede bir milyon sekiz yüz binden fazla üyesi olduğu dikkate alındığında insan hakları alanında hükümetlerin kendi ülkelerindeki çalışmalarının iz-

⁵⁹ Ibid. s. 101.

⁶⁰ Ibid. s. 146-147.

⁶¹ Kerstin Martens, "NGOs in The UN System: Examining Formal and Informal Mechanisms of Interaction," *International Journal of Civil Society Law*, Vol. 2, Is. 3, July 2004, p. 14.

lenmesinde örgütün önemi ortaya çıkmaktadır.⁶²

UAÖ'nün işbirliği yaptığı uzmanlık kuruluşlarından ilki Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) diğeri ise Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'dür. UNESCO'nun görevleri arasında düşünce ve ifade özgürlüğünün korunması ve geliştirilmesi de bulunmaktadır. Danışman statüsüne sahip olan UAÖ, bireysel olaylarla ilgili olarak kuruluşa bilgi vermekte ve UNESCO'nun insan hakları eğitimi ile ilgili çalışma grubunun faaliyetlerine de katılmaktadır. UAÖ'nün ILO ile işbirliği ise ILO'nun sendikal özgürlükleri savunma amacı etrafında toplanmaktadır. UAÖ, ILO'nun çalışmalarına sadece gözlemci statüsünde katılmakta olup, sendikal haklara yapılan saldırılar konusunda sahip olduğu bilgileri bu örgüte aktarmaktadır.⁶³

Bu kuruluşların dışında UAÖ, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Amerikan Devletleri Örgütü ve Afrika Birliği Örgütü'nde de çeşitli statülerde yer almaktadır. Bazen danışman statüsünde toplantılarda bilgi vermek için davet edilmekte, bazen de kurulan komitelerde çalışmalara katılmaktadır.⁶⁴ AB içinde daimi bir temsilci bulduran örgüt, Avrupa Parlamentosu üyeleriyle sürekli temas kurmakta ve örgütün çalışmaları hakkındaki bilgileri AB organlarına iletmektedir. Ayrıca Örgütün AB Daimi Temsilciliği, AB'ye üye ve üye adayları olan ülkelerdeki insan hakları, AB'nin dış politikası içinde insan haklarının yeri ve iltica edenler ve mültecilerin korunmasıyla ilgili konularda AB'nin politikaları üzerine çalışmaktadır. Temsilcilik, AB üyesi devletlerdeki ulusal şubelerden gelen fonlardan kaynak sağlamaktadır.⁶⁵ Avrupa Konseyi bünyesinde yer alan komitelerde de diğer HDK'la birlikte UAÖ'ye de gözlemcilik statüsü verilmiştir. Örneğin, Eğitim, Biyoetik, İnsan Hakları Daimi Komitesi'nin çalışmalarına UAÖ gözlemci statüsüyle katılmaktadır.⁶⁶

5.4.Uluslararası Af Örgütü'nün Çalışma Alanlarına İlişkin Yapılanması ve Yürüttüğü Faaliyetler

5.4.1. Çalışma Alanlarına İlişkin Yapılanması

UAÖ, devletlere karşı çıkmaktan çok kişinin korunması görevinin tam anlamıyla yerine getirilmesi için onlarla işbirliğinde bulunma amacındadır.

⁶² Başlar, a.g.e., s. 123.

⁶³ Leaud, a.g.e., s. 183-184.

⁶⁴ Ibid., s. 185-193.

⁶⁵ <http://www.amnesty-eu.org/>. (15.08.2006).

⁶⁶ Başlar, a.g.e., s. 157.

Çalışmaları titiz araştırmalara ve uluslararası topluluğun kabul ettiği standartlara bağlıdır. Örgüt ihlal vakaları karşısında dünyanın her yerindeki gönüllü aktivistlerini harekete geçirmektedir. Gönüllüler, din, dil, renk ve siyasi görüş farkına rağmen tüm insanların eşit olarak insan haklarına sahip olduğuna inanan kişilerdir ve her yaş, meslek ve sosyal gruptan gelmektedir. Gönüllüler hiçbir karşılık beklemeden insan hakları ihlalleri kurbanlarına destek vermek için zamanlarını ve enerjilerini harcamaktadır.⁶⁷

Uluslararası Af Örgütü'nün tarafsızlığını korumak ve evrensel dayanışmayı güçlendirmek için tüm üye, gönüllü ve personelinin uyması gereken bir kuralı vardır: Kendi ülkende çalışmama kuralı.⁶⁸ Bu kurala göre aktivistler ya da personel, Uluslararası Af Örgütü adına kendi ülkelerindeki ihlaller ile ilgili araştırma yapamaz, yapılan kampanyalar ve çalışmalara katılamaz. Ülkeleri hakkında çıkan raporlarla ilgili yorum yapamaz, ancak bu raporları ve bilgileri dağıtabilirler. Bir başka şube veya merkezden yapılacak açıklama ya da çalışmalardan sorumlu tutulamazlar. UAÖ gönüllüleri, kendi ülkelerinde insan hakları eğitimi, hükümetlerinin uluslararası insan hakları sözleşmelerine katılması, ölüm cezalarının kaldırılması ya da yasaların uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi için çalışma yürütebilirler.

UAÖ, çalışmalarını belli prosedürler dahilinde yürütmektedir.⁶⁹ Buna göre UAÖ, ihlal mağdurları için eylemde bulunmanın gerekli olduğunu saptadığı anda, üyelerini harekete geçirir. Örgüt gönderdiği uzmanları ihlal mağduru kişilerle görüşür. Bu uzmanlar ayrıca mahkemelere gözlemci olarak katılırlar, yerel insan hakları savunucuları ve resmi yetkililerle de görüşürler. Örgüt iddia edilen insan hakları ihlali ya da ihlalleri hakkında gerçeğe ulaşabilmek için binlerce medya organını izler ve dünyanın her yerindeki güvenilir bilgi kaynakları ile temasa geçer. Uluslararası Af Örgütü, konu ile ilgili gerçekleri netleştirdikten sonra vaka ile ilgili eylemler başlar. Hükümetlerle görüşülür, medya bilgilendirilir ve ayrıntılı raporlar yayımlanır. Konuyla ilgili gerçekler, el ilanları, posterler, web sitesi, bültenler ve ilanlarla halka ulaştırılır. Dünyanın her yanındaki destekçiler ve Uluslararası Af Örgütü çalışanları, hükümetlere ve diğer nüfuzlu kişi ve kurumlara ihlallerin durdurulması doğrultusunda baskı uygulanması için kamuoyunu harekete geçirir. Tüm bunların yanında, açık hava gösterilerinden mektup yazmaya, insan hakları eğitiminden fon sağlayan konserlere kadar çeşitli etkinlikler de yapılır. Küresel ve yerel kampanyalarla, lobi faaliyetleri de bu et-

⁶⁷ <http://www.amnesty.org.tr/sindex.php3?sindex=vifoisl612200303>. (15.08.2006).

⁶⁸ Ibid., Idem.

⁶⁹ Ibid., Idem.

kinliklerin içindedir. Uluslararası Af Örgütü'nün doğrudan protestoyu sağlayan en önemli silahları mektup, faks ve elektronik postadır. UAÖ, insan hakları mağdurları için bu iletileri özgürlüğün anahtarı olarak değerlendirmektedir. Hayat kurtarmak için acil eylem gerektiğinde dünyanın dört bir yanındaki gönüllüler haberdar edilir ve bir kaç saat içinde vakanın bulunduğu ülkenin ilgili yetkililerine on binlerce mektup faks ve elektronik posta ulaştırılır. Bu yöntemle Uluslararası Af Örgütü tarafından geçmişte himaye altına alınan ilk muhalifler, 1966 yılında "anti - Sovyet propaganda"ları nedeniyle hapse mahkum edilmiş iki Rus yazardı. Zamanla himaye altına alınan Sovyet mahkumların sayısı giderek artmıştır.⁷⁰

Günümüzde ise Acil Eylem yöntemiyle UAÖ tarafından himaye altına alınanlar; İran, Özbekistan, Irak, Tayland, Burundi, Pakistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde tutuklu veya hükümlü bulunan ve işkence gören veya görme tehdidi ya da ölüm tehdidi altında olan dolayısıyla yaşama hakları, ruhsal ve fiziksel bütünlükleri tehdit altında olan kişilerdir. UAÖ kendi ülkende çalışmama kuralına da uygun olarak bu kişilerin bulunduğu ülkelerdeki üyelerin dışındaki diğer ülkelerdeki üyeler vasıtasıyla bu kişilerin adil yargılanması ve tutukluluk süresince insanca muamele görmesi için o ülke yetkililerine elektronik posta yoluyla çağrıda bulunmaktadır.⁷¹

5.4.2. Yürüttüğü Faaliyetler

Yukarıda ifade edilen çalışma prosedürü kapsamında UAÖ'nün faaliyetlerinin odaklandığı ana konular şu şekilde sıralanabilir:

- Ölüm cezasının, işkencenin ve diğer zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele ya da cezanın yasaklanması,
- Yargısız infaz ve "kayıpların" sona ermesi,
- Mülteci ve sığınmacıların insan haklarının korunması,
- Silahlı çatışmalarda sivillerin insan haklarının korunması,
- Tüm siyasal sanıklar için zamanında ve adil yargılama yapılması,
- Tüm düşünce mahkûmlarının⁷² serbest bırakılması.

⁷⁰ Leaud, a.g.e., s.126.

⁷¹ [http://www.amnesty.org.tr/v1611200202.si.\(21.08.2006\)](http://www.amnesty.org.tr/v1611200202.si.(21.08.2006))

⁷² UAÖ düşünce mahkûmunu şu şekilde tanımlamaktadır: siyasal, dinsel veya diğer vicdani inançları ya da etnik kökeni, cinsiyeti, rengi, dili, ulusal veya toplumsal kökeni, ekonomik statüsü, doğuştan veya başka statüsü nedeniyle hapsedilmiş, şiddet kullanmamış, şiddeti teşvik etmemiş ve savunmamış kişidir. Bakınız: [http://www.amnesty.org.tr/index.php3?index=vifois1612200303.\(15.08.206\)](http://www.amnesty.org.tr/index.php3?index=vifois1612200303.(15.08.206)).

Ayrıca UAÖ, tüm muhalif grupların rehine alma, esirlere işkence yapma ve öldürme ve diğer keyfi öldürmeler gibi ihlallerine ve 1991 yılında Yokohama’da yapılan Uluslararası Konsey toplantısında alınan kararlar da eşcinsellere karşı uygulanan ayrımcılığa da karşı çıkmaktadır.⁷³ UAÖ, 1977 yılında “onur kırıcı muamele, şiddet ve işkenceye karşı insan değerini korumak için yaptığı çalışmalar” nedeniyle Nobel Barış Ödülü’ne ve 1978 yılında da BM İnsan Hakları Ödülü’ne layık görülmüştür.⁷⁴

UAÖ’nün son dönemde dünya çapında yürüttüğü kampanyalar ise; kadına yönelik şiddetin önlenmesi, silahlanmanın kontrolü, işkencenin önlenmesi, idam cezasının kaldırılması, çocukların silahlı çatışmalarda kullanılması- nın önlenmesi amacıyla 12 Şubat 2002 tarihinde yürürlüğe giren silahlı çatışmalarda yer alan çocuklar konusundaki Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin Seçimlik Protokolü’nün devletler tarafından onaylanmasına ilişkin çabası ve son olarak BM bünyesinde oluşturulan İnsan Hakları Konseyi’nin 19-30 Haziran 2006 tarihleri arasında yaptığı ilk oturumu sonrasında BM’nin insan hakları alanında daha etkili bir politik yapı olmasının desteklenmesi kapsamındaki faaliyetleri sayılabilir.⁷⁵ UAÖ Türkiye Şubesi’nin ulusal düzeyde yürüttüğü kampanyalar ise; kadına yönelik şiddete son verilmesi ve Silahlanmanın Denetlenmesi kampanyalarıdır. İlk olarak UAÖ’nün 2010 yılına kadar devam ettireceği “Kadına Yönelik Şiddete Son!” adlı kampanyanın hedefi, kadına yönelik şiddetin önlenmesi için bütün kadın ve erkekleri acilen harekete geçirmektir. Örgütün, Mart 2004 tarihinde başlattığı kampanyanın tüm dünyadaki kadın hakları hareketine katkıda bulunması amaçlanmıştır. Bu kapsamda UAÖ, Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesine Dair BM Sözleşmesi’ne ve Seçimlik Protokolü’ne tüm hükümetlerin çekince koymadan taraf olmasını teşvik etmektedir.⁷⁶ Türkiye, sözleşmeye 1979 tarihinde taraf olmakla birlikte ek protokolü, Ekim 2002 tarihinde onaylayıp, Ocak 2003 tarihinde TBMM onayından geçirmiştir.⁷⁷ UAÖ’nün Türkiye şubesi ise Başbakanlığa sunulmak üzere bir imza kampanyası yürütmekte olup, hükümetlerden yeterli sayıda ihtiyacı karşılayacak standartta sığınma evi açılması için ödenek ayrılmasını, adli makamlar ve güvenlik güçlerinin kadınların şiddete karşı korunmasını sağlamak amacıyla zorunlu eğitime alınmalarını ve şiddete uğrayan kadınların şiddeti rapor ede-

73 <http://www.amnesty.org.tr/sindex.php3?sindex=vifois1105200401>. (15.08.2006).

74 Ibid., Idem.

75 <http://www.amnesty.org/campaign/index.html>. (21.08.2006).

76 <http://www.amnesty.org.tr/v0903200401.si#9>. (21.08.2006).

77 <http://www.amnesty.org.tr/o0206200403.si#ttl8b>. (21.08.2006).

bilecekleri acil yardım hatlarının kurulmasını talep etmektedir.⁷⁸ İkinci olarak UAÖ, OXFAM ve Uluslararası Hafif Silahlar Eylem Ağı (IANSA), silah ticaretini kontrol altına alacak uluslararası bir Silah Ticareti Sözleşmesi'nin BM tarafından kabul edilmesi için dünya çapında bir kampanya başlatmıştır. Bu HDK'lar, kabul edilecek bu sözleşmeyle silahların insan hakları ihlallerinde kullanılabileceği ülkelere ihracının yasaklanmasını amaçlamaktadır. "Silahlar Denetlensin" kampanyasında da UAÖ Türkiye şubesi, örgütün merkezi ile koordineli bir şekilde görsel bir kampanya yürütmektedir. "1 Milyon Yüz" adlı dilekçe yoluyla örgüt dünya çapında kampanyaya katılan bir milyon insan fotoğrafı toplayarak hükümetlerden silah ticaretinin denetlenmesi için etkili önlemler almalarını talep etmeyi amaçlamaktadır.⁷⁹

Son olarak UAÖ, her yıl Afrika, Amerika, Asya-Pasifik, Avrupa ve Merkezi Asya, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgeleri itibariyle devletlerde yaşanan insan hakları alanındaki ihlaller ve gelişmelerle ilgili yıllık raporlar hazırlamaktadır. UAÖ'nün Avrupa ve Merkezi Asya bölgesine ilişkin 2006 yıllık raporunda Rusya, İspanya, Türkiye ve İngiltere gibi ülkelerde sivillere yönelik doğrudan saldırıların birçok yaralanmaya ve ölüme yol açtığı iddia edilmiştir.⁸⁰ Ayrıca Türkiye'ye ilişkin örgütün hazırladığı 2006 raporunda, 2005 yılı Haziran ayında yürürlüğe giren Türk Ceza Kanunu'ndaki kadına yönelik şiddete karşı daha fazla koruma getiren hükümlerin olumlu gelişmeler olduğu belirtilirken, ifade özgürlüğünü kısıtlayıcı maddelerin varlığı eleştirilmiştir. UAÖ'nün Türkiye raporunda, yıl içinde ülkede yaşanan insan haklarıyla ilgili davalarda geline sürece, gözaltı koşullarının iyileştirilemesinden kaynaklandığı belirtilen olaylara ve AB'ye uyum çerçevesinde kabul edilen insan hakları alanındaki yasaların yeterince uygulanmadığına ilişkin tespitlere yer verilmektedir.⁸¹ UAÖ'nün ABD ile ilgili 2006 raporunda da bu ülkenin Irak, Afganistan ve Guantanamo Körfezi'ndeki hapishanelerinde insanlığa karşı suç ya da savaş suçu sayılabilecek nitelikte yoğun insan hakları ihlalleri gerçekleştirdiği ifade edilmektedir. Ayrıca ABD, ülke içinde de polislin tutuklamalarda aşırı güç kullandığı ve idam cezasının birçok eyalette halen uygulanıyor olması noktasından da eleştirilmiştir.⁸² Bununla birlikte UAÖ, İsrail'in 12 Temmuz 2006 tarihinde Lübnan'a karşı başlattığı saldırılarda kasıtlı olarak Lübnanlı sivil yerleşim birimlerini hedef aldığını

78 <http://www.amnesty.org.tr/svawturkpetition.php3>. (21.08.2006).

79 http://www.amnesty.org.tr/silahlardanetlensin/kampanyaya_katilin/. (21.08.2006).

80 <http://www.amnesty.org.tr/sindex.php3?sindex=vifois2505200601>. (21.08.2006).

81 <http://www.amnesty.org.tr/sindex.php3?sindex=vifois2505200602>. (21.08.2006).

82 <http://web.amnesty.org/report2006/usa-summary-eng>. (21.08.2006).

ve bu politikasıyla savaş suçu işlediğini ifade eden bir rapor yayımlamıştır. UAÖ'nün son raporunda İsrail'in Lübnan'daki binlerce evi, birçok yolu ve köprüyü, enerji ve su tesislerini yok ettiğini ve bu saldırıların Savaş Zamanında Sivillerin Korunmasına ilişkin 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nin ağır ihlaller olarak saydığı fiillerden "askeri gereklilik olmadan malların meşru olmayan bir biçimde ve keyfi olarak yaygın yok edilmesi ya da sahiplenilmesi" bendine aykırı olduğunu iddia etmektedir.⁸³ UAÖ'nün İsrail'e karşı ileri sürdüğü uluslararası hukuku ihlal ettiği iddiası BM İnsan Hakları Komisyonu Başkanı Louise Arbour tarafından da hem İsrail'e hem de Hizbullah'a karşı ileri sürülmüştür.^{84,85} UAÖ raporunda, çatışmada yer alan tüm tarafların gerçekleştirdikleri ihlallerin araştırılması için çok taraflı, bağımsız ve adil bir BM soruşturmasının acilen gerçekleştirilmesi çağrısında bulunmaktadır.⁸⁶

6. Sonuç

Soğuk Savaş sona ermesiyle birlikte ivme kazanan küreselleşmeyle bağlantılı Yeni Dünya Düzeni'nde hükümet dışı aktörlerinde içerisinde yer aldığı bir uluslararası katılımcı demokrasi anlayışının yavaş yavaş belirginleştiği bir süreç ortaya çıkmıştır. Bu süreç içerisinde uluslararası sistemde hükümet odaklı yönetim kavramından hükümetle birlikte sistem içerisinde yer alan hükümet dışı sujelerinde yer aldığı yönetim kavramına doğru bir yönelim söz konusudur.

Böyle bir ortamda üzerinde evrensel ölçekte mutabakata varılmış bir tanım bulunmamakla birlikte hükümet dışı sujelerin bir ayağını oluşturan Hükümet Dışı Kuruluşlar'ın; kar amacı gütmemek, gönüllülük esasına dayanmak ve devletle sınırlı bir ilişki içerisinde bulunmak gibi nitelikleri, bu kuruluşların genel ortak özellikleri olarak ifade edilebilir. Ayrıca bu özellikleri taşıyan yapıların aynı amaç etrafında birden fazla ülkede faaliyet göstermesi halinde hükümet dışı kuruluşların uluslararasılaşması olgusundan söz edilebilir. Yukarıda belirtilen özellikleri taşıyan Uluslararası Af Örgütü

83 <http://www.amnesty-turkiye.org/v2308200601.si>. (23.08.2006)

84 http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/07/060720_proportionality.shtml. (21.08.2006)

85 Cenevre Sözleşmesi'nin 1977 tarihinde imzalanan Ek Protokolü savaşta orantılığa açıklık getiren önemli bir metindir. Ek Protokolde açıkça sivillerin saldırıların ya da mülklerin hedefi olamayacağı belirtilmektedir. Ayrıca Ek Protokolde, askeri hareket düzenleyen tarafların sivilleri korumak için devamlı can kaybını engellemek ya da ez az seviyede tutmak amacıyla saldırı yöntemlerini seçerken mümkün olan her türlü temkini göstermenin şart olduğu belirtilmektedir. Bakınız: Hüseyin Pazarcı, Uluslararası Hukuk Dersleri, 4. Kitap, Ankara, Turhan Kitabevi, 2000, s. 190.

86 <http://www.amnesty-turkiye.org/v2308200601.si>. (23.08.2006)

gibi uluslararası Hükümet Dışı Kuruluşlar küresel bir sivil toplumun ortaya çıkmasında ve hükümetlerin dikkate almadığı ya da mücadele etmekte etkisiz kaldığı alanlardaki sorunlara dikkat çekmede küresel yönetişimin bir halkasını oluşturmaktadır.

İnsan hakları alanında faaliyet gösteren Uluslararası Af Örgütü, gerek ulusal düzeyde hükümetlerin hem taraf oldukları insan haklarına ilişkin uluslararası belgelere uygun düzenlemelere gitmeleri, hem de taraf olmadıkları belgelere uyum sağlamaları konusunda ve gerekse uluslararası düzeyde de bu alanda yeni uluslararası normların oluşması konusunda çalışmalarda bulunmaktadır. Diğer uluslararası Hükümet Dışı Kuruluşlar'la ilgili olarak yapılan bu kuruluşların uluslararası hukuksal statülerine ilişkin tartışmalar, Uluslararası Af Örgütü içinde söz konusudur. Uygulanan uluslararası hukuk kapsamında uluslararası Hükümet Dışı Kuruluşlar, *de facto* olarak uluslararası hukukta etkin bir konuma sahip olsalar da, *de jure* olarak uluslararası hukukta tanınmamaktadırlar.⁸⁷ Bununla birlikte Uluslararası Af Örgütü'nün başta BM'nin ana organlarından olan Ekonomik ve Sosyal Konsey'de ve yine BM uzmanlık kuruluşları olan UNESCO'da danışman ve ILO'da ise gözlemci statüsüne sahip olması, Güvenlik Konseyi'nin Hükümet Dışı Kuruluşlar'la işbirliği için oluşturduğu çalışma grubu içerisinde yer alması ve diğer bazı uluslararası örgütler nezdinde de sahip olduğu danışman ve gözlemci statüleri ayrı bir uluslararası hukuk kişiliği anlamına gelmese de, bu örgütün hukuksal kişiliğe sahip bu örgütlerle ilişkiye girmesine de bir engel oluşturmamaktadır. Uluslararası Af Örgütü gibi hükümetler arası örgütlerde çeşitli statülere sahip olan Hükümet Dışı Kuruluşlar'm, uluslararası hukuksal statülerinin ve buna bağlı olarak hak ve yükümlülüklerinin sınırlarının tespitinin yapılamamış olması, küresel sivil toplumun gelişimi ve demokrasi değerlerinin evrenselleşmesi açısından bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

Son olarak, Uluslararası Af Örgütü'nün uluslararası hukuksal statüsü hakkında bir netlik bulunmamakla birlikte uluslararası bir Hükümet Dışı Kuruluş niteliğine sahip olduğu hakkında herhangi bir tartışma söz konusu değildir. Hükümetlerin, düşünce ve ifade özgürlüğünden kadın haklarına, silahsızlanmadan işkencenin önlenmesine kadar pek çok alanda evrensel insan hakları standartlarına gösterecekleri saygının yükseltilmesinde Uluslararası Af Örgütü'nün çabaları önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla yürüttüğü faaliyetlerin etkisi, üye sayısının fazla olması ve örgütlendiği ülke sayısının çokluğu gibi etkenler, Uluslararası Af Örgütü'ne gerek hükümetler ve gerekse hükümetler arası örgütler tarafından ciddiye alınmasını sağlayacak

⁸⁷ Başlar, a.g.e., s. 241.

bir güç kazandırmıştır.

EK: Uluslararası Af Örgütü'nün Şube Şeklinde Örgütlendiği Ülkelerin Listesi

ABD	Hırvatistan	Norveç
Arjantin	Hindistan	Pakistan
Almanya	Hollanda	Paraguay
Avrupa Birliği (ofisi)	Hollanda Antileri	Peru
Avustralya	Hong Kong	Polonya
Avusturya	İrlanda	Portekiz
Belarus	İspanya	Porto Rico
Belçika	İsrail	Senegal
Benin	İsveç	Sierra Leone
Bermuda	İsviçre	Slovakya
Britanya	İtalya	Slovenya
Burkina Faso	İzlanda	Şili
Cezayir	Japonya	Tanzanya
Çek Cumhuriyeti	Kanada	Tayland
Danimarka	Kolombiya	Tayvan
Ekvator	Kore Cumh.	Tunus
Faroe Adaları	Kuveyt	Togo Cum.
Fas	Leeward Adaları	Türkiye
Fas/Batı Sahra	Lüksemburg	Ukrayna
Fildişi Sahili	Macaristan	Uruguay
Filipinler	Malaezya	Ürdün
Filistin	Mali	Venezuela
Finlandiya	Mauritus	Yeni Zellanda
Gambia	Meksika	Yunanistan
Gana	Mısır	Zambia
Grenada	Moğolistan	Zimbabwe
Guyana	Nepal	
Güney Afrika	Nijerya	

Kaynak: <http://web.amnesty.org/contacts/engindex>. (25.08.2006).